

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon uusi julkinen rooli?

Kansalaisten odotukset kirkon hyvinvointityölle

JOHDANTO

Modernisaatiossa yhteiskunnan eri sektorien on oletettu erkaantuvan toisistaan yhä enemmän omiksi alueikseen. Samalla uskonnon ja uskonnollisten organisaatioiden on oletettu vetäytyvän yhä enemmän yksityiselämän alueelle.¹ Myös länsimaisten yhteiskuntien modernisaatiokehitykseen liittyvä yksilöllistyminen on lisännyt näkemystä uskonnon, samoin kuin muiden maailmankatsomusten vetäytymisestä yksityisen elämän alueelle. On katsottu, että elämän ja elämäntyylien valinnat ovat entistä enemmän yksilön omia ratkaisuja. Empiirinen tutkimus on osaltaan tukenut tätä käsitystä.²

Tätä oletusta on kuitenkin alettu kyseenalaistaa, kun uskonto on eri tavoin noussut yhä julkisempaan rooliin. Samoin dikotomiat ja esimerkiksi yhteiskunnan sektoreiden erillisuus on yhä enemmän kyseenalaistettu: uskontoa ei yksiselitteisesti voi erottaa ei-uskonnosta, ja yhteiskunnan eri osa-alueet, kuten myös yksilöiden osallistuminen ja suhde niihin, limittyvät ja vaikuttavat toinen toisiinsa monin tavoin.³ Kiinnostus tutkia uskonnon ja kirkkojen julkisia rooleja nykyajassa on kasvanut, ja uskonto nähdään yhä moninaisimmissa julkisissa yhteyksissä. Uskonnolliset yhteisöt voivat ottaa erilaisia rooleja ja asemoitua yhteiskunnallisesti eri tavoin ja moniulotteisesti. Esimerkiksi Jose Casanova on korostanut tarvetta tarkastella yhteiskunnallista

eriytymistä kriittisesti ja huomauttanut, että eriytymisteesiä haastavat näkökulmat ovat puuttuneet Euroopan sosiologisesta tutkimuksesta.⁴ Myös niin sanottu useiden moderniteettien (multiple modernities) näkökulma muistuttaa, että modernit yhteiskunnat ja uskonnon rooli ja asema niissä eivät ole staattisia. Tämä pitää ottaa huomioon tarkasteltaessa uskonnon roolia yhteiskunnissa.⁵

Yksi esimerkki uskonnon julkisesta roolista nykyajassa on uskonnollisten organisaatioiden toiminta hyvinvoinnin edistämisessä ja sosiaalisessa työssä. Suomessa, kuten monissa muissa Euroopan maissa, enemmistökirkoit ovat ottaneet tai saaneet uudelleen vastuuta palveluista, jotka aiemmin on jo kertaalleen siirretty niiltä pois, ja alkaneet paikata tai täydentää heikkeneviä hyvinvointipalveluja.⁶ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallinen hyvinvointivastuu poistui jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, kun aiemmin seurakuntien hoitamia palveluja siirrettiin kuntien toteutettavaksi, ja vahvan käänteen tähän toi vielä kansanterveyslaki vuonna 1972. Tästä huolimatta kirkko on toiminut aktiivisesti hyvinvoinnin edistämiseksi muun muassa diakonian kautta. Kirkon julkinen rooli hyvinvointipalveluissa on ollut vahva erityisesti 1990-luvun laman ja sitä seuranneen hyvinvointimallin muutoksen jälkeen huolimatta siitä, että kirkko ovat samaan aikaan haastaneet jäsenmäärän lasku,

kasvava monikulttuurisuus ja moniuskontoisuus sekä vaatimukset uskonnottomasta julkisesta tilasta.⁷ Kirkon rooli hyvinvoinnin tuottajana on merkittävä. Sekä evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet että siihen kuulumattomat suomalaiset kohdistavat suuria odotuksia kirkon auttamistyölle ja myös arvostavat sitä. Auttamistyö on yksi keskeinen kirkkoon kuulumisen ja siihen liittymisen syy.⁸

Tässä artikkelissa tarkastelemme suomalaisten evankelis-luterilaiseen kirkkoon kohdistuvia asenteita ja sille esitettyjä odotuksia hyvinvoinnin tuottajana. Vertaamme niitä muihin sektoreihin kohdistuviin asenteisiin ja odotuksiin ja tätä kautta analysoimme kirkon asemoitumista yksityisen ja julkisen jatkumolla sekä suhteessa julkiseen sektoriin ja kansalaisyhteiskuntaan. Pohdimme tuloksia myös luterilaisen kulttuuritaustan valossa ja peilaamme suomalaisten tämän päivän hyvinvointiasenteita luterilaisuuden vaikutukseen historiassamme. Tulokset perustuvat kyselyyn (N=1285), jonka otanta edustaa suomalaista aikuisväestöä.

SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN KIRKON ROOLI SUOMALAISESSA HYVINVOINTIMALLISSA

Julkisen sektorin (valtio, kunnat), yksityisen sektorin (yritykset), kolmannen sektorin (järjestöt, yhdistykset, kansalaisten omaehtoinen vapaaehtoinen toiminta) sekä perheen ja suvun vastuut hyvinvoinnin tuottamisessa jakautuvat eri tavoin eri yhteiskunnissa ja hyvinvointimalleissa, ja roolin taustalla vaikuttavat monet historialliset ja kulttuuriset tekijät.⁹ Suomessa julkisen sektorin rooli hyvinvoinnin tuottamisessa on ollut jo vuosikymmeniä vahva ja se on kasvanut koko 1900-luvun ajan. Muut yhteiskunnan sektorit on nähty pikemminkin hyvinvointia täydentävinä – jopa niin, ettei ideaalilanteessa muita toimijoita välttämättä edes tarvittaisi. Valtio ja kunnat takaavat kaikille suomalaisille yhä laajat taloudelliset, sosiaaliset ja koulutukselliset perusoikeudet, joihin kuuluvat muun muassa sosiaali- ja terveyspalvelut, ilmainen ja taloudellisesti tuettu koulutus sekä sairauteen, työttömyyteen ja eläkkeeseen liittyvät taloudelliset etuudet. Käytännössä kaikki suomalaiset saavat tulonsiirtoja ja käyttävät sosiaali- ja terveyspalveluja elämänsä eri vaiheissa.

Verovaroin rahoitettujen julkisten palvelujen eetoksen taustalla vaikuttavat muun muassa sosiaalidemokraattiset ja tasa-arvoa korostavat arvot, joilla taas on vankka taustansa luterilaisessa uskossa, sen opetuksessa, ihmiskuvassa ja arvomaailmassa.¹⁰ Viimeaikainen historiatutkimus on korostanut luterilaisuuden sekä luterilaisille Pohjoismaille tyypillisen kirkon ja valtion suhteen merkitystä pohjoismaisten hyvinvointimallien kehityksessä.¹¹ Universalistisen hyvinvointivaltion ideoita, arvoja ja rakenteita on jopa pidetty luterilaisuuden muunnoksena tai jatkumona.¹²

Evankelis-luterilaisella kirkolla ei siis ole ollut virallista roolia hyvinvoinnin tuottamisessa, mutta sen epävirallinen rooli on ollut vahva erityisesti 1990-luvun laman jälkeen. Kaikissa seurakunnissa toteutetaan diakoniaa, jonka tarkoitus on kirkkojärjestyksen mukaan ”kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen erityisesti niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta”.¹³ Käytännössä seurakunnat, jotka kattavat koko maan, tuottavat laajoja palveluja taloudellisesta avusta keskusteluapuun ja monenlaiseen sosiaaliseen toimintaan esimerkiksi perheiden, vanhusten ja syrjäytymisvaarassa olevien parissa.¹⁴

Vaikka kirkon hyvinvointityö ei ole yhteiskunnallisesti niin sanotusti virallista, se on kuitenkin systemaattista ja merkittävällä tavalla suhteessa alueellisiin tarpeisiin. Paikallistasolla esimerkiksi Lahdessa toteutetussa tutkimuksessa kaupungin virkamiehet näkivät kirkon roolin hyvinvointipal-

1 Esim. Beyer 1994; Dobbelaere 1989.

2 Esim. Heelas ym. 2005; Hervieu-Léger 2000.

3 Esim. Dinham ym. 2009.

4 Casanova 2007; ks. myös Asad 2003.

5 Eisenstadt 2002.

6 Esim. Juntunen ym. 2006; Middlemiss Lé Monn 2009; Davie & Bäckström 2010.

7 Grönlund & Pessi 2014.

8 Pessi & Grönlund 2012; Haastettu kirkko 2012.

9 Esim. Esping-Andersen 1990.

10 Pessi ym. 2012.

11 Esim. Markkola & Naumann 2014.

12 Grönlund, 2016; Sorensen & Strath 1997; Nelson 2016.

13 Kirkkojärjestys 4. luku, 3 §.

14 Haastettu kirkko 2012; Pessi & Grönlund 2012.

veluissa korvaamattomana.¹⁵ Vuonna 2006 toteutettu laaja tilastotutkimus puolestaan osoitti, että seurakunnat kohdistavat varojaan diakoniaan ja suuntaavat toimintamuotojaan alueellisten tarpeiden mukaisesti.¹⁶ Mitä enemmän huono-osaisuutta kunnan alueella oli, sitä enemmän diakoniatyöhön kohdistettiin varoja, ja toteutetut työmuodot seurasivat alueella elävien tarpeita. Kirkon rooli on siis selkeästi julkista sektoria paikkaava.

Niin sanottuja epävirallisia hyvinvoinnin tuottajia edustavat myös kansalaisjärjestöt. Kansalaisjärjestöihin kuuluu tuhansia organisaatioita eivätkä ne kirkon tapaan muodosta yhtenäistä kokonaisuutta, sillä kansalaisjärjestöt ovat keskenään hyvin erilaisia. Osa toimii ammattimaisesti ja palkkatyövoimalla, toiset täysin vapaaehtois pohjalta. Myös työskentelytavat ja tavoitteet vaihtelevat paljon. Pelkästään sosiaali- ja terveyssektorilla toimii noin 200 valtakunnallista organisaatiota ja 8 000 paikallista yhdistystä. Järjestöt keskittyvät useimmin fyysiseen ja mielenterveyteen, vanhustyöhön, vammaistyöhön, lastensuojeluun ja päihdetyöhön. Paikallisilla yhdistyksillä on 1,3 miljoonaa jäsentä, mikä on huomattava määrä 5,4 miljoonan asukkaan maassa, ja lähes miljoona ihmistä osallistuu järjestöjen työhön luottamushenkilöinä, vapaaehtoisina ja vertaisina. Suomalaisessa hyvinvointimallissa järjestöjen rooli on painottunut vaikuttamistyöhön, kansalaisten osallistumismahdollisuuksiin sekä julkisen sektorin palvelujen täydentämiseen.¹⁷

Myös sosiaali- ja terveysjärjestöjen rooli hyvinvointipalvelujen tuottamisen ytimessä, ei vain täydentäjänä, on kuitenkin yleinen. Kunnat ostavat palveluja yritysten lisäksi järjestöiltä. Yli viidesosa sosiaali- ja terveysjärjestöistä arvioi, että palveluntuotannolla on merkittävä rooli järjestön työssä.¹⁸ Vuonna 2008 järjestöt tuottivat kuluilla mitattuna yli kuudesosan (16 prosenttia) kaikista hyvinvointipalveluista ja 4 prosenttia terveyspalveluista. Järjestöjen rooli oli keskeinen tietyissä palveluissa kuten turvakotitoiminnassa, jossa valtaosa (82 %) turvakotivuorokausista oli järjestöjen tuottamia, sekä päihdehuollon asumispalveluissa (66 %).¹⁹

Järjestöjen rooli palvelujen tuottajina, samoin kuin hyvinvointi- ja terveyspalvelut kokonaisuudessaan, muuttuu nopeasti. Parhaillaan odotetaan

sosiaali- ja terveydenhuollon laajan palvelurakenteen uudistuksen toteutusta ja seurauksia. Radikaalejakin uudistuksia on kuitenkin tapahtunut jo pitkään, kun julkisen sektorin palveluille rakentuvaa hyvinvointimallia on muutettu 1990-luvun jälkeen voimakkaasti kohti monituottajamallia, jossa julkinen sektori ulkoistaa toteutusvastuuta yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoille. Vastuu palvelujen rahoittamisesta ja laadusta on toistaiseksi pysynyt monin paikoin julkisella sektorilla, joskin palveluja on myös leikattu, ja yritysten, järjestöjen, seurakuntien ja omaisten rooli on vahvistunut myös leikattujen palvelujen paikkaajina.²⁰

Uudistusten taustalla vaikuttavat Suomessa ja monissa muissa maissa keskeiseen asemaan nostetut markkinatalouden tuottavuuden ja kilpailukyvyn käsitteet ja tavoitteet, jotka ovat vieneet tilaa suomalaisen poliittisen päätöksenteon aiemmin keskeisiltä vastavuoroisuuden, solidaarisuuden ja tasa-arvon painotuksilta.²¹ Leikkauksia ja hyvinvointipalvelujen uudelleenorganisointia perustellaan kasvavilla tarpeilla ja vähenevillä resursseilla. Suomi on Euroopan nopeimmin ikääntyviä maita. Samaan aikaan nuorten ikäryhmät pienenevät, mikä tekee huoltosuhteesta haastavan. Omaisten ja yhteiskunnan muiden sektoreiden kasvava rooli on nähty väistämättömäksi hyvinvoinnin tuottamisessa. Esimerkiksi suomalaisen diakoniatyön on vertailevassa tutkimuksessa havaittu selkeämmin paikkaavan julkisen sektorin puutteita ja aukkokohtia, kun muissa Pohjoismaissa se täydentää niitä.²²

Suomalaisten tuki verovaroin rahoitetulle hyvinvointivaltiolle on yhä vahva, ja nimenomaan julkisen sektorin toivotaan huolehtivan terveys- ja hyvinvointipalveluista. Valtaosa suomalaisista ilmoittaa olevansa valmiita maksamaan lisää veroja, jotta sosiaaliturva voidaan pitää vähintään nykyisellä tasolla.²³ Kansalaisten asenteiden onkin todettu toisintavan hyvinvointivastuuta kulloisenkin hyvinvointimallin mukaan.²⁴ Aikaisemmassa tutkimuksessamme odotukset palvelujen tuottamisesta ja avun antamisesta eri tilanteissa kohdistuivat samoin erityisesti julkiseen sektoriin, joskin myös kirkolta ja ihmisen lähipiiriltä odotettiin aktiivisuutta. Erityisesti julkiselta sektorilta ja kirkolta odotettiin apua kaikissa tutkimuksessa tarjotuissa

avun tarpeita kuvaavissa tilanteissa, jotka vaihtelivat mielenterveysongelmista kärsivästä kodittomaan ja vammaisesta yksinäiseen vanhukseen. Järjestöihin ja yrityksiin kohdistui huomattavasti vähemmän odotuksia kuin kirkkoon. Vastaajat toivoivat kirkon auttavan erityisesti talousvaikeuksista kärsiviä, katastrofien uhreja, kadulla kerjääviä ihmisiä sekä kodittomia.²⁵

Oman tutkimuksemme lisäksi myös Kallungin kollegoidensa kanssa toteuttamassa tutkimuksessa on pohdittu kirkon roolia suhteessa julkiseen ja kolmannen sektoriin ja todettu sen poikkeavan kummastakin.²⁶ Yhtäältä kirkon rooli viranomaistoimijana sekä seurakuntien ja kuntien yhteinen historia asemoivat kirkon lähelle julkista sektoria. Toisaalta kirkko vapaaehtoiseen jäsenyyteen perustuvana ja yhteisöllisyyttä korostavana toimijana tuo sen lähelle kolmatta sektoria. Kansalaisten odotukset kirkon hyvinvointiroolia kohtaan eivät siis kuitenkaan ole yhtä vahvat kuin julkiseen sektoriin kohdistetut odotukset, mutta toisaalta ne ovat monipuolisemmat ja vahvemmat kuin järjestöjä kohtaan.²⁷ Lisäksi, vaikka kirkkoon kuuluvien määrä ja perinteiseen uskonnon harjoittamiseen osallistuminen ovat vähentyneet, myös kirkon passiiviset jäsenet ja jopa kirkkoon kuulumattomat odottavat kirkolta julkista roolia, erityisesti hyvinvoinnin saralla. Yli 60 prosenttia suomalaisista toivoo, että kirkko ottaisi vahvemman roolin elämänarvoihin liittyvissä julkisissa keskusteluissa, ja yli 70 prosentin mielestä kirkon pitäisi tulevaisuudessa puhua entistä aktiivisemmin heikossa asemassa olevien puolesta. Selvä enemmistö myös suhtautuu positiivisesti kirkon ja valtion yhteistyöhön, koulujen uskonnonopetukseen sekä kristillisiin, kulttuurisiin symboleihin kouluissa.²⁸ Kirkon julkinen rooli ei siis ole ainoastaan hyväksytty, se on jopa toivottu.

AINEISTO JA ANALYYSI

Tässä artikkelissa tarkastelemme suomalaisten asenteita ja odotuksia Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa kohtaan hyvinvoinnin tuottajana. Käsittelemme suomalaisten odotuksia suhteessa eri hyvinvointia tuottaviin ja rahoitaviin tahoihin, jotka ovat julkinen sektori (valtio ja kunnat), kirkko, kansalaisjärjestöt, yksityiset yritykset, perhe ja lähi-

verkostot sekä yksilön oma vastuu itsestään. Lisäksi tarkastelemme suomalaisten näkemyksiä kirkon, järjestöjen ja yritysten motiiveista auttaa sekä analysoimme taustamuuttujien yhteyksiä kirkkoon kohdistuviin odotuksiin ja asenteisiin.

Artikkelin tulokset perustuvat edustavaan HYVE-kyselyyn, johon vastasi 1285 suomalaista. Kysely kattoi kysymyksiä koskien muun muassa tyytyväisyyttä elämään, ajankäyttöä ja auttamista. Kyselystä hyödynnettiin tätä artikkelia varten nimenomaan kirkkoon ja eri yhteiskunnan sektoreihin sekä hyvinvoinnin tuottamiseen liittyvät kysymykset kuten myös tietyt taustamuuttujakysymykset. Käytetyt kysymykset on esitelty yksityiskohtaisesti tulosten yhteydessä.

Vastaajat edustivat tasaisesti kaikkia ikäryhmiä, eri siviilisäätymiä, koulutustaustoja, ammattiasemia ja perhetyyppisiä ja asuivat eri puolilla Suomea suurissa ja pienissä kaupungeissa sekä maaseudulla. Heistä 58 prosenttia oli naisia, 42 miehiä. Aineisto analysoitiin SPSS tilasto-ohjelman avulla, frekvenssejä, ristiintaulukointeja, korrelaatioita ja pääkomponenttianalyysiä käyttäen.

Aineisto on kerätty vuonna 2009, eikä siten edusta aivan tuoreita näkemyksiä. Artikkelin tarkastelemat teemat, kirkon julkinen asemoituminen sekä sen taustalla vaikuttavat kulttuuriset arvot, eivät kuitenkaan muutu nopeasti.²⁹ Aineistoa voidaan pitää mielekkäänä näiden teemojen tarkasteluun. Sen sijaan tuloksia ei pidä lukea mielipidebarometrin juuri tämän hetken näkemyksistä.

15 Pessi 2008.

16 Grönlund & Hiilamo 2005, 2006.

17 SOSTE 2012

18 Eronen ym. 2013; SOSTE 2012.

19 SOSTE 2012.

20 Grönlund & Hiilamo 2006; Pessi & Grönlund, 2012; Vaarama ym. 2014.

21 Grönlund 2012; Saari & Pessi 2011.

22 Pessi ym. 2009.

23 Muuri & Manderbacka 2010; Pessi & Grönlund 2012; Vaarama ym. 2014.

24 Ganjour & Widmer, 2016.

25 Pessi & Grönlund 2012.

26 Pessi & Grönlund 2012, Kallunki ym. 2006.

27 Pessi & Grönlund 2012; ks. myös Grönlund & Falk 2016.

28 Haastettu kirkko 2012.

29 Esim. Schwartz 1999.

Taulukko 1. Miten eri toimijoiden vastuun tulisi muuttua suhteessa suomalaisten hyvinvoinnin toteuttamiseen ja rahoittamiseen? %

	Kasvaa	Pysyä ennallaan	Vähentyä	Yhteensä
Valtio (n=1235)	65	31	4	100
Kunnat (n=1229)	60	36	4	100
Seurakunnat, kirkko (n=1229)	37	52	11	100
Kansalaisjärjestöt (n=1217)	31	65	4	100
Yritysten palvelut (yksityiset palvelut) (n=1221)	40	54	6	100
Yritysten sos.vastuu, yht.k.vastuu (n=1223)	63	34	3	100
Lähiyhteisöt, lähipiiri, perhe, suku (n=1229)	47	51	2	100
Kansalaisten vastuu itsestään (n=1225)	74	25	1	100

TULOKSET

Eri hyvinvointitoimijoihin kohdistuvat odotukset

Vastaajilta kysyttiin, miten eri toimijoiden vastuun tulisi muuttua suhteessa suomalaisten hyvinvoinnin toteuttamiseen ja rahoittamiseen. Vastausten prosentuaalinen jakautuminen on kuvattu taulukossa 1.

Tulokset osoittavat, että valtaosa kohdistaa suurimmat odotukset julkiselle sektorille (valtio ja kunnat) ja toivoo sen roolin kasvavan tulevaisuudessa. Vain pieni osa ajattelee, että julkisen sektorin vastuun tulisi pienentyä. Samaan aikaan kaksi kolmesta ajattelee, että kansalaisten vastuun omasta itsestään tulisi myös kasvaa, ja lähes puolet ajattelee, että lähipiirin ja perheen vastuun pitäisi kasvaa. Edelleen, yli kolmanneksen mielestä yritysten ja kirkon vastuun pitäisi kasvaa. Kansalaisjärjestöjen vastuun kasvua pitäisi hyvänä pienin osa vastanneista, mutta silti lähes kolmannes. Kirkkoon kohdistuvat odotukset vastuun kasvusta ovat suunnilleen samaa tasoa kuin järjestöihin ja yritysten palveluihin kohdistuvat odotukset. Kaikkiaan voidaan sanoa, että suomalaiset peräänkuuluttavat laajaa ja yhä laajenevaa hyvinvointivastuuta eri tahoilta. Harva ajattelee, että minkään tahon vastuun tulisi pienentyä. Eniten vaihtelua on kirkkoon kohdistuvissa odotuksissa, ja korkein osuus, lähes 11 prosenttia vastanneista ajattelee, että sen vastuun pitäisi vähentyä.

Taulukossa 2 on kuvattu, miten eri hyvinvointia tuottaviin ja rahoitaviin tahoihin liittyvät odotukset suhteutuvat toisiinsa. Tilastollisesti merkitseviä

negatiivisia korrelaatioita ei ole lainkaan, eli vastaajat eivät halua kasvattaa jonkin toimijan vastuuta samalla kun haluaisivat vähentää toisen toimijan vastuuta tai pitää sen ennallaan. Ainoa negatiivinen yhteys löytyy julkisen sektorin toimijoihin kohdistuvien odotusten ja yksilönvastuuseen (yksilö itse ja lähipiiri) kohdistuvien odotusten välillä. Tuloksen voidaan nähdä heijastelevan näkökulmaa, jossa yksilönvastuu ja julkisen sektorin vastuu nähdään toisilleen vaihtoehtoisina. Tämä negatiivinen yhteys ei siis kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä.

Tilastollisesti merkitseviä positiivisia korrelaatioita sen sijaan löytyi useampia. Näillä muuttujilla on siis niin systemaattisia keskinäisiä yhteyksiä, että on epätodennäköistä, että se johtuisi sattumasta. Julkisten toimijoiden rooliin kohdistuvat odotukset olivat ymmärrettävästi yhteydessä toisiinsa, useat samat vastaajat halusivat kasvattaa molempien vastuuta. Myös yksilönvastuuseen luettavien kansalaisten omaan vastuuseen ja lähipiirin vastuuseen kohdistuvat odotukset olivat yhteydessä keskenään. Odotukset kirkon vastuulle hyvinvoinnin tuottamisessa olivat vahvimmin yhteydessä kansalaisjärjestöjen vastuuseen kohdistuviin odotuksiin (.360***). Lisäksi niillä oli yhteys valtioon (.231**) ja kuntiin (.260**) kohdistuviin odotuksiin. Näissä odotuksissa kirkko siis asemoitui lähimmäs kansalaisjärjestöjä, mutta yhteistä vaihtelua oli myös julkisen sektorin toimijoiden kanssa. Kirkon vastuuta peräänkuuluttavat toivovat siis vahvaa roolia myös julkiselta sektorilta mutta aivan erityisesti kansalaisjärjestöiltä. Yhteydet yksityisiin palveluihin ja

Taulukko 2. Miten eri toimijoiden vastuun tulisi muuttua suhteessa suomalaisten hyvinvoinnin toteuttamiseen ja rahoittamiseen? Korrelaatiot (Pearsonin korrelaatiokerroin) ja vastaajamäärät.

	Valtio	Kunnat	Seurakunnat, kirkko	Järjestöt	Yritysten palvelut	Yritysten yhteiskuntavastuu	Perhe	Yksilön oma vastuu
Valtio	1	,542**	,231**	,086**	,057*	,181**	-,036	-,027
	1235	1229	1228	1217	1220	1223	1228	1225
Kunnat	,542**	1	,260**	,164**	,057*	,184**	-,007	-,017
	1229	1229	1223	1213	1216	1220	1224	1220
Seurakunnat ja kirkko	,231**	,260**	1	,360**	,142**	,118**	,108**	,074**
	1228	1223	1229	1213	1218	1219	1224	1220
Järjestöt	,086**	,164**	,360**	1	,244**	,186**	,236**	,077**
	1217	1213	1213	1217	1207	1211	1213	1209
Yritysten palvelut	,057*	,057*	,142**	,244**	1	,228**	,109**	,138**
	1220	1216	1218	1207	1221	1214	1217	1212
Yritysten yhteiskuntavastuu	,181**	,184**	,118**	,186**	,228**	1	,158**	,055
	1223	1220	1219	1211	1214	1223	1220	1216
Perhe	-,036	-,007	,108**	,236**	,109**	,158**	1	,335**
	1228	1224	1224	1213	1217	1220	1229	1221
Yksilön oma vastuu	-,027	-,017	,074**	,077**	,138**	,055	,335**	1
	1225	1220	1220	1209	1212	1216	1221	1225
** . Korrelaatio on tilastollisesti merkitsevä < 0.01								
* . Korrelaatio on tilastollisesti melkein merkitsevä < 0.05								

yritysten yhteiskuntavastuuseen olivat matalampia ja korrelaatiot perheen ja läheisten vastuuseen sekä yksilöiden omaan vastuuseen – eli niin sanottuun yksityisen elämän piiriin – alhaisimpia.

Tarkastelimme seuraavaksi kirkon hyvinvointirooliin kohdistuvia odotuksia taustamuuttujien valossa. Vain harva taustamuuttuja oli yhteydessä näkemyksiin kirkon roolista: siviilisäätö, perhetyyppi, asuinalue, koulutus, työelämästatus, tulotaso tai poliittiset näkemykset eivät olleet tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kirkkoon kohdistuviin odotuksiin. Ne eivät siis määrittäneet vastaajien odotuksia vaan odotukset kirkon hyvinvointivastuulle näyttävät jakautuvan tasaisesti suomalaisten keskuudessa. Ainoat tilastollisesti merkitsevät

yhteydet olivat sukupuoli ($\chi^2 = 22,110^{***}$, vapausasteet = 2), ikä ($\chi^2 = 61,590^{***}$, vapausasteet = 10) ja uskonnollisen yhteisön jäsenyys ($\chi^2 = 133,618^{***}$, vapausasteet = 8). Sukupuoleen ja uskonnolliseen yhteisöön kuulumisen yhteys kirkkoon kohdistuneisiin odotuksiin on kuvattu taulukossa 3.

Erityisesti evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten ja ei minkään uskonnollisen yhteisön jäsenten välillä oli suuri ero kirkkoon kohdistuneissa odotuksissa. Yli kolmannes uskonnolliseen yhteisöön kuulumattomista halusi vähentää kirkon roolia, kun tämä osuus kirkon jäsenistä oli vain 7 prosenttia. Huomionarvoista kuitenkin on, että uskonnolliseen yhteisöön kuulumattomistakin lähes 30 prosenttia halusi kasvattaa kirkon roolia hyvinvoinnin saral-

Taulukko 3. Toiveet kirkon roolista hyvinvointipalvelujen tulevaisuudessa, sukupuolen ja uskonnollisen yhteisön jäsenyyden mukaan, %.

	Miehet (n=514)	Naiset (n=698)	Yht. (n=1212)	Evankelis-luterilainen (n=975)	Muu (n=34)	Ei kuulu usk. yhteisöön (n=205)	Yhteensä (n=1215)
Pitäisi kasvaa	32	40	37	37	48	29	36
Pysyä ennallaan	52	52	52	56	49	37	53
Laskea	16	8	11	7	3	34	11
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100

Taulukko 4. Seurakunnat ja kirkot auttavat, koska... %

	Sopii hyvin	Melko hyvin	Ei kovinkaan hyvin	Ei lainkaan	Yhteensä
1 Auttaminen on niistä oikein (n=1226)	70	25	4	1	100
2 Ne tuntevat sen velvollisuudeksi (n=1226)	70	24	4	2	100
3 Auttaminen tuottaa iloa (n=1223)	52	36	9	3	100
4 Auttaminen on niiden olemassaolon perusta (n=1222)	42	39	15	4	100
5 Ne haluavat olla esimerkkinä muille instituutioille (n=1221)	48	39	10	3	100
6 Ne haluavat olla esimerkkinä ihmisille (n=1215)	56	36	7	1	100
7 Kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta	69	23	6	2	100
8 Edistääkseen julkisuuskuvansa (n=1220)	35	36	23	6	100
9 Sitouttaakseen/motivoidakseen työntekijöitään (n=1215)	19	43	30	8	100
10 Ajaakseen omia, esimerkiksi taloudellisia, etuja (n=1220)	16	25	43	16	100
11 Hyvittääkseen muiden kannalta haitallisia tekojaan (n=1211)	12	26	39	23	100
12 Koska valtio ja kunnat eivät auta tarpeeksi (n=1221)	37	43	16	4	100
13 Koska haluavat auttaa oman alueen ihmisiä (esim. vanhuksia) (n=1216)	52	39	7	2	100

la. Lisäksi muuhun uskonnolliseen yhteisöön kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvista kirkon roolia halusi kasvattaa lähes puolet, siis useampi kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvista. Naiset halusivat kasvattaa kirkon roolia useammin kuin miehet, miehet taas halusivat vähentää kirkon roolia useammin kuin naiset. Alle 35-vuotiaat halusivat kasvattaa kirkon roolia harvemmin kuin muut ikäryhmät, kun taas kirkon roolia halusivat kasvattaa erityisesti vanhimmat vastaajat. 24 prosenttia alle 25-vuotiaista vastaajista halusi vähentää kirkon roolia hyvinvointipalvelujen tuottajana ja rahoittajana. Mitä nuoremasta suomalaisesta on kysymys, sitä vähemmän kirkon hyvinvointivastuuta peräänkuulutetaan.

Miksi kirkko auttaa: näkemykset kirkon auttamistyön motiiveista

Vastaajia pyydettiin arvioimaan kolmen eri auttamistahon – kirkon, kansalaisjärjestöjen sekä yksityisten yritysten – syytä auttamistyölle. Heille tarjottiin samaa auttamisen syiden luetteloa kunkin toimijan kohdalla ja kysyttiin, miten hyvin kukin syy sopii kyseiseen auttamistahoon. Vastauksissa on mahdotonta tietää, ketkä vastaajien mielissä nimenomaisesti edustavat kutakin tahoja, mutta kysymyksenasettelussa tämä vapaus haluttiin sallia. Kirkkoa koskevat näkemykset voivat siis kohdistua esimerkiksi kirkon päättäjiin tai paikallisseurakuntien työntekijöihin. Tulokset kirkon, kansalaisjärjestöjen sekä yritysten auttamistyöhön yhdistetyistä syistä on kuvattu taulukoissa 4, 5 ja 6.

Taulukko 5. Kansalaisjärjestöt auttavat koska... %

	Sopii hyvin	Melko hyvin	Ei kovinkaan hyvin	Ei lainkaan	Yhteensä
1 Auttaminen on niistä oikein (n=1218)	48	44	7	1	100
2 Ne tuntevat sen velvollisuudeksi (n=1221)	40	49	10	1	100
3 Auttaminen tuottaa iloa (n=1221)	35	47	16	2	100
4 Auttaminen on niiden olemassaolon perusta (n=1215)	46	43	10	1	100
5 Ne haluavat olla esimerkkinä muille instituutioille (n=1218)	31	50	17	2	100
6 Ne haluavat olla esimerkkinä ihmisille (n=1216)	34	50	14	2	100
7 Kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta (n=1215)	15	41	36	8	100
8 Edistääkseen julkisuuskuvansa (n=1217)	33	43	21	3	100
9 Sitouttaakseen/motivoidakseen työntekijöitään (n=1216)	13	48	34	5	100
10 Ajaakseen omia, esimerkiksi taloudellisia, etujaan (n=1217)	23	33	36	8	100
11 Hyvittääkseen muiden kannalta haitallisia tekojaan (n=1208)	7	22	51	20	100
12 Koska valtio ja kunnat eivät auta tarpeeksi (n=1217)	34	48	16	2	100
13 Koska haluavat auttaa oman alueen ihmisiä (esim. vanhuksia) (n=1213)	37	50	12	1	100

Taulukko 6. Yritykset auttavat koska... %

	Sopii hyvin	Melko hyvin	Ei kovinkaan hyvin	Ei lainkaan	Yhteensä
1 Auttaminen on niistä oikein (n=1225)	11	36	45	8	100
2 Ne tuntevat sen velvollisuudeksi (n=1225)	11	39	41	9	100
3 Auttaminen tuottaa iloa (n=1223)	9	31	49	11	100
4 Auttaminen on niiden olemassaolon perusta (n=1220)	6	18	43	33	100
5 Ne haluavat olla esimerkkinä muille instituutioille (n=1222)	12	47	31	10	100
6 Ne haluavat olla esimerkkinä ihmisille (n=1222)	10	40	39	11	100
7 Kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta (n=1218)	3	11	44	42	100
8 Edistääkseen julkisuuskuvansa (n=1224)	70	25	4	1	100
9 Sitouttaakseen/motivoidakseen työntekijöitään (n=1218)	23	46	26	5	100
10 Ajaakseen omia, esimerkiksi taloudellisia, etuja (n=1222)	58	29	11	2	100
11 Hyvittääkseen muiden kannalta haitallisia tekojaan (n=1218)	21	35	33	11	100
12 Koska valtio ja kunnat eivät auta tarpeeksi (n=1222)	11	30	41	18	100
13 Koska haluavat auttaa oman alueen ihmisiä (esim. vanhuksia) (n=1222)	10	33	41	16	100

Valtaosa vastanneista ajatteli, että kirkko auttaa, koska se on heistä (esimerkiksi kirkon työntekijöistä) oikein, koska he tuntevat sen velvollisuudeksi sekä kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta. Yli 90 prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että nämä syyt sopivat kirkon auttamistyöhön hyvin. Suurin osa vastanneista piti kaikkia organisaation ulkopuolelle suuntautuvia syitä (eli syitä, jotka eivät suuntaudu organisaatioon itseensä tai sen hyötyyn) kirkkoon sopivina. Organisaatioon itseensä suuntautuvia syitä piti kirkkoon sopivina huomattavasti harvempi, joskin verrattain moni. Esimerkiksi 41 prosenttia vastaajista ajatteli, että omien etujen ajaminen kuvaa kirkon auttamissyitä melko hyvin tai hyvin. Kokonaisuudessaan kirkon syyt auttamistyölle arvioitiin kuitenkin huomattavasti positiivisemmiksi kuin yritysten ja kansalaisjärjestöjen. Kirkon nähdään auttavan muita tutkittuja organisaatioita vilpittömämmin, epäitsekämmmin.

Yritysten syyt auttamistoiminnalle arvioitiin kaikkein vahvimmin organisaatioon itseensä suuntautuneiksi. Lähes 90 prosenttia esimerkiksi arvioi, että yritykset auttavat ajaakseen omia etujaan. Kansalaisjärjestöjen syyt auttamiselle arvioitiin epäitsekämmiksi kuin yritysten, muttei yhtä epäitsekäiksi kuin kirkon. Yli puolet vastanneista ajatteli, että omien etujen ajaminen auttamistoiminnan syynä sopii hyvin tai melko hyvin kansalaisjärjestöihin. Kiinnostavasti yli puolet myös arvioi, että kristillinen lähimmäisenrakkaus sopii melko hyvin tai hy-

vin kuvaamaan kansalaisjärjestöjen syytä auttaa. 14 prosenttia katsoi lähimmäisenrakkauden sopivan hyvin myös yritysten auttamistoimintaa kuvaavaksi syyksi. Uskonnon ja kristillisen perinnön nähdään yllättävän vahvasti vaikuttavan siis muidenkin kuin kirkon auttamistoiminnan taustalla. Yli kaksi kolmasosaa vastanneista piti vähintään melko hyvin sopivana syynä sekä kansalaisjärjestöjen että kirkon auttamistoiminnalle sitä, että julkinen sektori ei tarjoa riittävästi apua.

Tarkastelimme näkemyksiä kirkon auttamistoiminnan syistä myös suhteessa taustamuuttujiin. Tämän helpottamiseksi syitä tiivistettiin pääkomponenttianalyyysillä, johon otettiin mukaan kaikki 13 syytä. Toimivimmaksi osoittautui kahden komponentin ratkaisu, joka selitti 57 prosenttia koko varianssista. Ratkaisu on kuvattu taulukossa 7.

Kahden komponentin ratkaisu jakaa auttamisen syyt muihin suuntautuviin ja organisaatioon itseensä suuntautuviin. Ratkaisun pohjalta luotiin kaksi summamuuttujaa. Niistä ensimmäinen (muihin suuntautuvat syyt) yhdistää muuttujat 6, 1, 3, 7, 5, 2, 4, 12 ja 13 ja toinen (organisaatioon suuntautuvat syyt) muuttujat 10, 8, 11 ja 9. Tiivistämällä muuttujat kahteen kokonaisuuteen niitä pystyttiin helpommin tarkastelemaan suhteessa taustamuuttujiin.

Ristiintaulukoinneissa taustamuuttujien kanssa löytyi jälleen melko vähän tilastollisesti merkitseviä yhtymäkohtia. Sukupuoli ($\chi^2=34,306^{***}$,

Taulukko 7. Seurakunnat ja kirkko auttavat koska...

Motiivi	Komponentti 1	Komponentti 2
6 Ne haluavat olla esimerkkinä ihmisille	.822	.127
1 Auttaminen on niistä oikein	.809	-.172
3 Auttaminen tuottaa iloa	.782	-.108
7 Kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta	.774	-.185
13 Koska haluavat auttaa oman alueen ihmisiä	.759	.034
5 Ne haluavat olla esimerkkinä muille instituutioille	.722	.309
2 Ne tuntevat sen velvollisuudeksi	.682	-.041
4 Auttaminen on niiden olemassaolon perusta	.581	.282
12 Koska valtio ja kunnat eivät auta tarpeeksi	.497	.273
10 Ajaakseen omia, esimerkiksi taloudellisia etuja	.178	.820
8 Edistääkseen julkisuuskuvaansa	.047	.769
11 Hyvittääkseen muiden kannalta haitallisia tekoja	.010	.742
9 Sitouttaakseen/motivoidakseen työntekijöitä	.352	.686
Rotaatiomenetelmä: Oblimin		

Taulukko 8. Sukupuoli ja uskonnollisen yhteisön jäsenyys suhteessa kirkon muihin suuntautuviin auttamisen syihin, %

	Miehet (n=497)	Naiset (n=681)	Yhteensä (n=1178)	Ev.-lut. (n=947)	Muu (n=36)	Ei kuulu mihinkään (n=197)	Yhteensä (n=1180)
Muihin suuntautuvat syyt eivät sovi lainkaan	1	0	1	0	0	2	1
Eivät sovi kovin hyvin	7	3	4	3	3	10	4
Sopivat melko hyvin	50	39	43	42	44	50	43
Sopivat erittäin hyvin	42	58	52	55	53	38	52
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100

Taulukko 9. Itse arvioitu uskonnollisuus suhteessa kirkon muihin suuntautuviin auttamisen syihin, %

	Erittäin uskonnollinen (n=139)	Melko uskon- nollinen (406)	Ei kovin uskonnollinen (n=393)	Ei lainkaan uskonnollinen (n=254)	Yhteensä (n=1192)
Eivät sovi lainkaan	0	0	1	2	1
Eivät sovi kovin hyvin	2	2	4	9	4
Sopivat melko hyvin	33	40	45	51	43
Sopivat erittäin hyvin	65	58	50	38	52
Yhteensä	100	100	100	100	100

Taulukko 10. Uskonnollisen yhteisön jäsenyys suhteessa kirkon organisaatioon itseensä suuntautuneisiin auttamisen syihin, %

	Ev.-lut. (n=953)	Muu (n=37)	Ei kuulu mihinkään (n=196)	Yhteensä (n=1186)
Eivät sovi lainkaan	5	5	3	5
Eivät kovinkaan hyvin	36	30	23	34
Sopivat melko hyvin	45	46	53	46
Sopivat erittäin hyvin	14	19	21	15
Yhteensä	100	100	100	100

vapausasteet=3), uskonnollisen yhteisön jäsenyys ($\chi^2=42,040^{***}$, vapausasteet=6) ja itse määritely uskonnollisuus ($\chi^2=49,389^{***}$, vapausasteet=9) olivat ainoat taustamuuttajat, jotka olivat tilastollisesti merkittävästi yhteydessä muihin suuntautuviin syihin. Erot on kuvattu taulukoissa 8 ja 9.

Naiset, evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet ja itsensä uskonnolliseksi määrittelevät pitivät muihin suuntautuvia syitä kirkkoon sopivina useammin kuin miehet, ei evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvat sekä itsensä ei-uskonnolliseksi määrittelevät.

Organisaatioon itseensä suuntautuneet auttamisen syyt olivat tilastollisesti merkittävästi

yhteydessä ainoastaan siihen, oliko vastaaja uskonnollisen yhteisön jäsen. Uskonnolliseen yhteisöön – joko evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai muuhun yhteisöön – kuuluvat pitivät organisaatioon itseensä suuntautuvia auttamisen syitä harvemmin kirkkoon sopivina kuin ne, jotka eivät kuuluneet mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Näiden taustamuuttajien mukaan erotellut näkemykset on esitelty taulukossa 10.

30 Muuri & Manderbacka 2010; Pessi & Grönlund 2012; Vaarama ym. 2014.

Esimerkiksi sukupuoli tai itse arvioitu uskonnollisuus ei siis ollut tilastollisesti merkittävästi yhteydessä organisaatioon itseensä suuntautuviin auttamisen syihin.

POHDINTA

Keskeiset tulokset noudattavat aiemman tutkimuksen tuloksia siltä osin, että kansalaiset kohdistavat päävastuun hyvinvointipalveluista julkiselle sektorille.³⁰ Valtaosa vastaajista halusi lisätä julkisen sektorin vastuuta palvelujen rahoittamisesta ja tuottamisesta. Samaan aikaan vielä suurempi osa vastaajista halusi kasvattaa kansalaisten omaa vastuuta itsestään, ja melko moni myös heidän vastuutaan läheisistään. Tätä tulosta voidaan analysoida pohjoismaisen luterilaisen kulttuurin sekä sen arvoihin kytkeytyvien hyvinvointimallin ja yhteiskuntasopimuksen näkökulmista. Universalistisen hyvinvointivaltion ideoilla, arvoilla ja rakenteilla on vahvoja yhtymäkohtia luterilaisuuteen ja Pohjoismaissa kehittyneeseen luterilaiseen kulttuuriin. Hyvinvointivaltiota on jopa pidetty luterilaisuuden muunnoksena tai jatkumona. Kirkko ja valtio olivat pitkään kietoutuneet Pohjoismaissa yhteen, minkä vuoksi julkisen sektorin oli verrattain helppo ottaa hyvinvointipalvelut hoitaakseen kirkolta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Toisin oli esimerkiksi katolisissa maissa, joissa kirkon ja valtion suhde hyvinvoinnin tuottamisessa oli kilpailevampi. Uskollisuus kirkolle on Pohjoismaisissa yhteiskunnissa kietoutunut uskollisuuteen maallista valtaa kohtaan, ja sen on nähty jopa muuntautuneen uskollisuudeksi hyvinvointivaltiolle.³¹

Pohjoismaisessa hengellisen ja maallisen esivallan limittymisessä on osin taustalla Lutherin ajatus, jonka mukaan maallinen valta on peräisin Jumalalta ja on Jumalan järjestys ja lahja. Valtaa käyttävien tulee kohdella alamaisiaan kultaisen säännön mukaisesti, suojella, palvella ja olla hyödyksi kansalaisille.³² Kirkot ovat Pohjoismaissa korostaneet uskollisuutta maalliselle vallalle ja samalla asettaneet maalliselle vallalle eettisiä vaatimuksia. On muodostunut ideaalikäsitys valtiosta, jolla on laaja sosiaalinen vastuu kansalaisten hyvinvoinnista. Tämä tausta, muotoutunut hengellisen ja maallisen esivallan suhde sekä käsitys maallisesta

vallasta ovat vaikuttaneet suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntasopimukseen vahvasti. Se saattaa vielä nykyäänkin resonoida korkeana yhteiskunnallisena luottamuksena auktoriteetteihin. Tähän kietoutuu pohjoismaisessa hyvinvointimallissa osaltaan myös yksittäisen kansalaisen rooli. Lähimmäisenrakkaus toteutuu vahvasti hyvinvointivaltion kautta, ja tähän malliin liitetään myös tasa-arvon ja huolenpidon ihanteita. Yksittäinen kansalainen antaa esivallan hoitaa sille kuuluvat tehtävät, ei asetu sitä vastaan, ja mahdollistaa yhteisen hyvän osallistumalla sen rahoittamiseen työnsä ja siitä kertyvien verotulojen avulla.³³ Yksilön lähimmäisenrakkaus toteutuu toki myös muin tavoin, joihin palaamme alempana, mutta lähimmäisenrakkaus kietoutuu keskeisesti myös maalliseen valtaan ja hyvinvointivaltioon.

Kyselyssämme korkeat odotukset sekä julkista sektoria että yksittäisiä kansalaisia kohtaan voidaan ainakin osin nähdä tämän taustan valossa. Pohjoismaiseen luterilaisuuteen kietoutuneen ajattelun voidaan nähdä vaikuttavan implisiittisesti asenteiden taustalla: hallitsijan pitää huolehtia roolistaan eli suojella kansalaisia ja huolehtia heidän hyvinvoinnistaan. Kansalaisten pitää ottaa vastuuta itsestään ja myös muista: tehdä työtä ja maksaa veroja, joilla yhteinen hyvinvointi turvataan. Suomalainen yhteiskuntasopimus on perustunut näille rooleille, ja kansalaisten hyvinvointiodotuksissa voidaan nähdä ratkaisuyritys heikkeneviin hyvinvointipalveluihin: sekä julkisen sektorin että yksilöiden tulisi ryhdyttävä omassa roolissaan ja kasvattaa vastuutaan.

Toisaalta voidaan kysyä, näkyykö vastauksissa myös julkisen sektorin haasteiden ja mahdollisesti uusliberalistisen eetoksen henkeä: yksilön oma vastuuta itsestään ja lähipiiristään peräänkuulutettiin tuloksissa vahvasti. Onko pettymys ja epäluottamus maalliseen valtaan kasvanut niin suureksi, että yksilönvastuu nähdään ainoana vaihtoehtona? Vai nähdäänkö se hyvinvointivaltiota parempina vaihtoehtona? Palaamme tähän teemaan ja pohdimme sen suhdetta poliittiseen puheeseen alla.

Keskeinen tulos on myös suomalaisten laaja halu kasvattaa tai vähintäänkin pitää ennallaan käytännössä kaikkien hyvinvointia tuottavien tahojen rooli. Vain pieni joukko vastaajista halusi, että minkään toimijan rooli vähenisi hyvinvoinnin tuottamisessa

tai rahoittamisessa. Huolenpito ja toive sen laajasta toteuttamisesta ovat suomalaisten jakamia arvoja. Pohjoismainen hyvinvointimalli kumpuaa myös ajatuksesta taloudellisen voiton ja yritteliäisyyden alisteisesta asemasta suhteessa yhteiseen hyvään. Ne on nähty ennen muuta välineinä hyvinvointiin, viime vuosikymmeninä erityisesti hyvinvointipalvelujen rahoittamiseen. Suhtautuminen on hyvin erilainen verrattuna vaikkapa Yhdysvalloissa kehittyneeseen kalvinismin vaikutukseen, jossa yksilön taloudellinen menestys kietoutuu uskontoon ja muuntuu jopa itseisarvoksi. Amerikkalaisessa kontekstissa yksilön taloudellinen menestys hyödyttää yhteisöä erityisesti yksilön hyväntekeväisyyden kautta.³⁴ Pohjoismaisen luterilaisuuden julkista valtaa hyvinvoinnin tuottajana korostava näkemys ja ylipäättään kielteisempi suhtautuminen oman edun tavoitteluun tekevät osaltaan suhtautumisen yritystoimintaan kielteisemmäksi tai varautuneemmaksi kuin esimerkiksi yhdysvaltalaisessa kontekstissa. Myös tästä voidaan nähdä heijastumia kyselymme tuloksissa: yritysten motiivit auttamistoiminnalle nähdään verrattain itsekkäinä ja samalla peräänkuulutetaan yritysten yhteiskuntavastuun kasvua.

Myös kansalaisjärjestöjen roolin suhde luterilaiseen taustaan on kiinnostava. Luterilaisessa teologiassa (joskin myös kalvinistisessa, vaikka kehityskulku erityisesti amerikkalaisessa kalvinismissa johti hyvin erilaiseen suuntaan³⁵) korostuu yksilön oman roolin ja tekojen vähäinen merkitys suhteessa pelastukseen, joka on Jumalan vapaa lahja. Hyvät teot ovat lähtöisin Jumalalta ja tulosta uskosta.³⁶ Suomalaisessa kontekstissa korostuu ajatus hyvien tekojen, esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan ja lahjoittamisen, vahvasta vapaaehtoisuudesta ja epäitsekkyydestä. Samoin painottuu ajatus, että teoilla ei haeta, eikä pitäisi hakea, itselle ansiota tai hyötyä. Tämä linkittyy nyttemmin ajatukseen julkisen sektorin ensisijaisuudesta, ja lienee vaikuttanut osaltaan muun muassa vaatimattoman hyväntekeväisyyskulttuurin kehittymiseen. Lahjoituksista tai muusta hyvän tekemisestä ei niin sanotusti pidetä ääntä.³⁷ Lahjoituksille ei myöskään ole kehitetty monissa muissa maissa yleistä verovähennysoikeutta. Vaikka vapaaehtoistoiminnan ja lahjoittamisen yhteiskunnallinen rooli on kasvanut viime vuosina

huomattavasti, ne nähdään edelleen ensisijaisesti julkista sektoria täydentävinä ja niiden katsotaan pohjautuvan altruismiin ja vapaaehtoisuuteen.³⁸ Julkisen sektorin keskeinen hyvinvointirooli ja kansalaistoiminnan asemoituminen vapaaehtoisten hyvien tekojen areenaksi tekevät tulostemme kansalaisjärjestöihin suuntautuvat maltilliset odotukset ymmärrettäviksi. Kansalaisjärjestöjä ei haluta korvaamaan tai paikkaamaan julkisen sektorin vastuuta hyvinvoinnin tuottamisessa eikä niitä haluta luomaan esimerkiksi Yhdysvaltojen kaltaista hyväntekeväisyysyhteiskuntaa.

Luterilainen kulttuuritaustamme ja sen yhteys eri sektoreiden hyvinvointivastuuseen muodostavat mielenkiintoisen ristiriidan suhteessa viimeaikaiseen poliittiseen puheeseen, joka toisinaan asemoi julkisen sektorin vastuun ja kansalaisten oman vastuun (vastuu itsestä ja läheisistä sekä aktiivisuus kansalaisyhteiskunnassa) toistensa vaihtoehdoksi. Tähän katsantokantaan viittasi myös kyselyn tuloksissa negatiivinen, joskaan ei tilastollisesti merkitsevä, korrelaatio julkisen sektorin vastuun ja yksilöiden vastuun kasvutoiveiden välillä. Tästä esimerkkinä opetus- ja kulttuuriministeri Sanni Grahn-Laasosen vuonna 2013 kirjoittama julkaisu, jossa hän toteaa: ”Kun yhteiskunta ei rajoita, vaan luo edellytyksiä itsensä kehittämislle, voi meistä tulla mitä vain – itsestään ja lähipiiristään vastuuta kantavia, kehitystä rakastavia suomalaisia, joille verojen maksaminen ei ole välittämisen jaloin muoto.”³⁹ Grahn-Laasosen puheenvuoro korostaa kansalaisten omaa vastuuta niin itsestään kuin läheisistään ja heijastaa tietoisesti tai tiedostamatta amerikkalaisempaa eetosta, jossa kansalaistoiminta ja yksilönvastuu ovat hyvinvoinnin tuottamisessa keskeisiä ja jossa ne ymmärretään valtion roolille

31 Markkola & Naumann 2014; Nelson 2016; Sorensen & Strath 1997.

32 Raunio 2007.

33 Hallamaa (toim.) 1999; Raunio 2007.

34 Esim. Kalberg 2014; Raunio 2007.

35 Ks. Kalberg 2014.

36 Raunio 2007.

37 Grönlund & Pessi 2015.

38 Grönlund 2016; Grönlund 2012; Pessi 2004.

39 Grahn-Laasonen 2013.

vaihtoehtoiseksi.⁴⁰ Yksilön vastuu nähdään parempana, lämpimämpänä ja suurempaa vastuunottoa kuvastavana kuin passiiviseksi, etäiseksi tai holhoavaksi kuvattu verojen maksaminen.

Tämä yksilönvastuun kauneutta korostava eetos on kuitenkin ristiriidassa edellä esitetyn, suomalaisen perinteisen eetoksen kanssa. Jälkimmäisessä yksilönvastuu toteutuu yhdessä valtion kanssa, ei sen vaihtoehtona. Verojen maksaminen voidaan nähdä jalona, jopa sekularisoituneen luterilaisuuden ja lähimmäisenrakkauden toteutumisenä. Tässä näkemyksessä korostetaan kansalaistoimintaa erityisen vapaaehtoisena ja altruistisena. Normatiivinen, vastuuttava tai pakottava näkökulma esimerkiksi vapaaehtoistoimintaan tai hyväntekeväisyyteen on kulttuurillemme vieras. Todennäköisesti ainakin osin samasta luterilaisesta hyvinvointivaltiotaustasta johtuen kansalaisyhteiskunnan rooli on suomalaisessa yhteiskunnassa jäänyt sangen näkyvämmäksi, vaikka kansalaistoiminta on ollut ja on laajaa. Kansalaistoiminnan rooli on Suomessa korostunut erityisesti julkisten palvelujen ulkopuolisissa tehtävissä tai julkista sektoria täydentämässä, kun taas heikomman julkisen turvan yhteiskunnassa kansalaistoiminnan rooli korostuu palvelujen tuottamisessa ja saa sitä kautta keskeisen roolin.⁴¹ Kansalaistoiminnalle on kyllä Suomessa taattu laaja toimintavapaus yhdistyslailla, mutta siihen kannustava tai sitä tukeva yhteiskunnan toiminta on kansainvälisesti verraten vähäistä. Toisin kuin monissa muissa länsimaissa Suomessa ei ole valtakunnallista kansalaistoimintaa tukevaa infrastruktuuria, ja lasten ja nuorten kansalaistoimintaan kannustaminen on koulussa vähäistä. Vuoteen 2016 asti kansalaistoiminnalla ei ollut vastuuministeriötä, ja verotus ja lainsäädäntö monin paikoin pikemminkin estävät ja hankaloittavat kuin tukevat kansalaisten aktiivisuutta esimerkiksi vapaaehtoistoiminnassa.⁴² Tämä näkyvättömyys luo osaltaan tilaa yksilönvastuu- ja välittämispuheelle. Vakiintunutta suomalaista tapaa puhua kansalaisten vastuusta tai auttamisen normeista ei kunnolla ole, jolloin kieli saa vaikutteita konteksteista, joissa se on vahva, ja herättää niiden mukaisia kielikuvia.

Tämä tausta vaikuttaa moniulotteisesti myös kirkon roolin ja asemitumisen ymmärtämiseen

suhteessa hyvinvointivaltioon, kansalaisjärjestöihin ja yksilöiden vastuuseen itsestään ja läheisistään. Luterilaisuuteen kietoutuva kulttuuritaustamme vaikuttaa siihen, miten suhtaudumme eri sektoreiden, myös kirkon, hyvinvointivastuuseen ja niiden keskinäisiin suhteisiin. Samaan aikaan muutokset muiden sektorien vastuussa, niiden käsittely poliittisessa puheessa sekä myös muut ilmiöt kuten uskonnollisuuden ja kirkkoon kuulumisen muutokset haastavat näitä suhtautumistapoja ja myös vaikuttavat niihin.

Kuten edellä kuvattiin, kirkko on perinteisesti linkittynyt julkiseen sektoriin, minkä vuoksi on ymmärrettävää, että sen rooli on verrattain hyväksytty ja myös laajemmin toivottu kuin kansalaisjärjestöjen. Kirkkoa ei oletettavasti nähdä samalla tavalla vastakkaisena tai vaihtoehtoisena julkiselle sektorille kuin kansalaisjärjestöjä vaan rinnakkaisena, mielikuvissa joskus jopa yhteen kietoutuneena. Myös kirkon motiivit auttamistyölle nähdään melko myönteisinä. Kirkko on asemoitunut kulttuurissamme julkiseksi toimijaksi, ei pelkästään yksityisen uskonnon harjoittamisen yhteisöksi. Tämä kenties osaltaan selittää myös kirkon roolin saamaa laajaa kannatusta eri vastaajaryhmissä. Kirkkoa arvostetaan julkisena hyvinvointitoimijana, pitkälti myös riippumatta vastaajan uskonnollisuudesta. Taustamuuttujien vähäinen vaikutus ja kirkon hyvinvointiroolin verrattain laaja kannatus myös kirkkoon kuulumattomien keskuudessa voidaan nähdä kuvaavan kirkon neutraalia, julkista ja arvostettua roolia. Tosin kirkon ja laajemmin uskontojen uudet haasteet tulevat näkyviin siinä, että kymmenesosa vastaajista toivoo kirkon roolin hyvinvoinnissa vähenevän tulevaisuudessa. Tämä näkemys korostuu nuorten ja ei mihinkään uskonnolliseen yhteisöön kuuluvien joukossa. Peräti neljäsosa alle 25-vuotiaista vastaajista halusi vähentää kirkon roolia hyvinvointipalvelujen tuottajana ja rahoittajana.

Kirkon hyvinvointirooliin kohdistuvat odotukset tulevat kuitenkin lähemmäksi kansalaisjärjestöjä kuin julkista sektoria. Kiinnostavalla tavalla heikoimmat yhteydet löytyivät suhteessa kansalaisten omaan vastuuseen itsestään ja läheisistään. Jopa yhteydet yksityisten yritysten ja niiden yhteiskuntavastuun kanssa olivat korkeampia. Tästä näkökulmasta kirkko ei

siis ainakaan asemoidu yksityisen elämän piiriin. Kirkon roolia pidetään pikemminkin ammatillisena ja julkisena kuin informaalina ja yksityisenä. Kuten aiempi tutkimus on osoittanut, kirkon rooli ja asema hyvinvoinnin tuottamisessa tulevat yhtäältä lähelle julkista sektoria, toisaalta kansalaisjärjestöjä, mutta ovat kuitenkin uniikkeja.⁴³

Kirkon rooli hyvinvoinnin tuottamisessa on siis monipaikkainen ja osin vaikeasti hahmotettava. Julkinen sektori, yritysmaailma, kansalaistoiminta ja yksilönvastuu sekä näihin kaikkiin yhdessä ja erikseen vaikuttavat seikat niin historiassa ja kulttuurisessa kontekstissa kuin tämän päivän yhteiskunnallisessa keskustelussa tuovat kaikki kirkon rooliin omat valotuskulmansa. Käsillä oleva hyvinvoinnin tuottamisen muutos heikentää ja muuttaa julkisia palveluja, minkä seurauksena peräänkuulutetaan kansalaistoiminnan vahvempaa roolia. Yksilöt saavat ja joutuvat varmasti ottamaan lisää vastuuta oman ja läheistensä hyvinvoinnin rahoittamisesta ja tuottamisesta. Nämä muutokset ja niistä käytävä keskustelu tuovat kulttuurisia arvoja ja niitä ilmentäviä asenteita näkyviin.

Samalla muutokset ja kansainväliset vaikutteet haastavat tapojamme hahmottaa hyvinvoinnin tuottamista. Potentiaalisesti ne myös vähitellen muokkaavat kulttuurisia arvostuksiamme ja tuovat pohjoismaisen luterilaisuuden perinnön rinnalle yhä enemmän esimerkiksi eetosta kansalaistoiminnan roolin kasvattamisesta. Samoin keski- ja eteläeurooppalaiset perheen, kirkkojen ja järjestöjen roolia korostavat hyvinvointikulttuurit tuovat uusia vaikutteita. John Casey on pohtinut kansalaistoimintaan liittyvää implisiittistä arvovientä, kun Yhdysvaltojen kehittyneestä järjestökentästä ja esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan organisoinnista haetaan vaikutteita muualle maailmaan.⁴⁴ Tällöin erilaisiin toimintakulttuureihin viedään joko tietoisesti tai tiedostamatta amerikkalaisen ajattelutavan mukaista näkökulmaa kansalaistoimintaan. Casey huomauttaa, että arvoviennille on myös ideologia esteitä. Suomessa luterilaisuuteen kietoutuvasta kulttuuritaustasta nousevia piirteitä voidaan pitää tällaisena ideologisena esteenä. Esimerkiksi eri puolilla maailmaa hyvinkin yleinen vapaaehtoistoimintaan kohdistuva suuri hyvinvointivastuu nähdään

Suomessa kyseenalaisena. Vähintäänkin implisiittinen ajatus meillä on siis yhä, että ensisijainen vastuu kansalaisten hyvinvoinnista kuuluu viranomaisille, eikä mikään keskeinen toiminta saisi olla järjestöjen tai vapaaehtoisen toiminnan varassa.⁴⁵

JOHTOPÄÄTÖKSET

Kirkon asemoituminen osaksi tai lähelle viranomaistoimintaa ja julkista sektoria historiassa – ja vähintäänkin implisiittisesti ja kulttuurisesti myös nykyään – voi hyvinvointimallin muutosten keskeleä tuoda kirkolle roolin suomalaisen hyvinvointiuhanteen puolustajana ja erityisesti sen taustalla olevien arvojen, lähimmäisenrakkauden, tasa-arvon ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden peräänkuuluttajana. Kyselyn tuloksissa kirkon motiivien nähdään linkittyvän selkeästi näihin arvoihin, ja kirkosta piirtyy kuva luotettuna, altruistisena auttajana, melko laajasti jopa niiden parissa, jotka eivät itse kuulu kirkkoon. Kun kansalaisten luottamus julkiseen sektoriin ja sen arvoihin hiipuu, tarve julkiselle arvotoimijalle on suuri. Kansalaisjärjestöjen rooli tässä on jännitteinen, sillä toisin kuin kirkko, ne nähdään julkisten palvelujen vaihtoehtona. Järjestöjä on myös vaikea hahmottaa yhtenä kokonaisuutena, jota ne kaikessa moninaisuudessaan eivät olekaan. Kirkko hahmotuu siis historiallis-kulttuurisista syistä legitimiinä ja turvallisena yhteiskunnallisena auttajana, jolla on arvopohja, johon luotetaan ja jolla on mahdollisuudet toimia niin teoissa kuin puheissa kansalaisten arvoja peilaten ja hyvinvointia edistäen. Tämä vastaa pitkälti yhtä Casanovan esittämistä kirkkojen julkisen roolin vaihtoehtoista: uskonnolliset traditiot voivat puolustaa ja ylläpitää yhteisen hyvän periaatetta ja vastustaa ajattelua, joka redusoi yhteisen hyvän yksilöiden valintojen summaksi.⁴⁶

40 Trägårdh, 2010; ks. myös Salamon & Anheier 1998.

41 Grönlund & Falk 2016; Grönlund & Pessi 2015; Salamon & Anheier 1998; Trägårdh 2010.

42 Esim. Grönlund & Pessi 2015; Valliluoto 2014.

43 Esim. Pessi & Grönlund 2012; Kallunki ym. 2006.

44 Casey, 2015.

45 Ks. esim. Lämsä 2015.

46 Casanova 1994.

Suomalaisessa yhteiskunnassa kirkko vaikuttaisi saavan mandaattinsa ja oikeutensa tuottaa hyvinvointipalveluja siitä, että kansalaisjärjestöistä poiketen se on historiallisesti kietoutunut yhteen julkisen vallan kanssa. Lisäksi kirkko tuo omasta arvopohjastaan kansalaisjärjestöjä vahvemmin kuuluviin lähimmäisenrakkauten ja oikeudenmukaisuuden äänen. Kirkko voi luoda merkitystä, luottamusta ja eettistä legitimitettä samoin kuin ideologista ja yhteisöllistä pohjaa yksilöiden reflektoinnille, kuten Willaime on esittänyt.⁴⁷ Kun usko ja luottamus hyvinvointivaltioon ja hallitsijoiden hyvään tahtoon horjuu, suomalaiset jakavat laajasti käsityksen kirkosta luotettavana ja lähimmäisenrakkautta osoittavana yhteisönä ja yhteiskunnallisena toimijana. Se voi haastavassa yhteiskunnallisessa tilanteessa tarjota kiinnittymiskohdan kulttuurisiin arvoihin, joille muualla yhteiskunnassa ei löydy vahvaa tarttumapintaa markkinatalouden logiikan, leikkausten ja kilpailutusten vallattua tilaa julkisen sektorin ja poliittisen päätöksenteon aiemmin toteuttamilta lähimmäisenrakkauten, tasa-arvon ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden arvoilta.

Kulttuuriset arvot eivät muutu yhteiskunnallisten muutosten tahdissa, vaan heijastavat Suomessa ja suomalaisten parissa edelleen tasa-arvoa, universalismia ja huolenpitoa.⁴⁸ Kirkolle näyttää siis tarjoutuvan keskeinen yhteiskunnallinen rooli näiden arvojen ylläpitäjänä ja kaikupohjana. Samaan aikaan uskonnollisuuden muutos, yhteisöjen ja yhteisöllisyyden irtautuminen jäsenpohjaisuudesta, auktoriteettien kyseenalaistaminen ja uskonnottoisuusvaatimusten nousu haastavat kirkon roolia ja sen toimintamahdollisuuksia. Kirkon jäsenmäärä vähenee, erityisesti nuorten ikäryhmien joukossa. Myös sitoutuminen kirkon opetukseen, toimintaan ja uskoon muuttuu ja vähenee.⁴⁹ Miten kauan arvoihin ja auttamiseen kietoutuva näkemys kantaa kirkon julkista roolia, kun tieto ja ymmärrys kirkon arvojen pohjalla olevista sisällöistä ohenevat? Nuorimmista vastaajista jopa neljäsosa toivoikin kirkon roolin tulevaisuudessa vähenevän hyvinvointipalvelujen tuottajana ja rahoittajana. Kyse saattaa olla uskonnon lukutaidon heikkenemisestä siinä määrin, että yhteisiä arvoja ei enää tunnisteta.

Tulevaisuudessa odotukset, paineet ja ihanteet kirkon hyvinvointiroolista voivat muuttua rajusti-

kin. Toisaalta yksilöiden uskonnollisuudessa lähimmäisissä ovat parhaillaan nousussa välittämiseen, rakkautellisuuteen ja auttamiseen liittyvät teemat,⁵⁰ mikä saattaa korostaa myös kirkon välittävää ja auttavaa roolia. Jää nähtäväksi, millaisiksi hyvinvoinnin ja uskonnollisuuden sekä uskonnollisten toimijoiden roolit tulevaisuudessa muotoutuvat. Kirkon rooli hyvinvoinnin tuottajana ei ole irrallinen sen muusta toiminnasta. Kirkon asemoituminen arvotoimijana ja suomalaisten lähimmäisenrakkauten ja tasa-arvoon linkittyvien arvojen peilinä tulee haastetuksi muilla osa-alueilla, esimerkiksi ajankohtaisessa keskustelussa kirkon suhtautumisesta avioliittolain muutokseen ja samaa sukupuolta olevien oikeuksiin kirkossa. Kokemus kirkosta tuomitsevana ja lähimmäisenrakkauten periaatteita vastaan toimivana vaikuttaa väistämättä kokemukseen kirkosta arvotoimijana muilla alueilla.

Hyvinvoinnista huolehtiminen ilmentää suomalaisten ainakin toistaiseksi vahvasti jakamia arvoja. Kirkkoon suhtaudutaan eri syistä tällä hetkellä muita toimijoita (järjestöt ja julkinen sektori) positiivisemmin. Tilanne on kiinnostava kirkon julkisen roolin näkökulmasta ja osoittaa, että yhteiskunnalliset muutokset ovat moniulotteisia. Toisin kuin sekularisaatio- ja eriytymisteesit esittävät, muutokset voivat myös vahvistaa uskontojen ja uskonnollisten yhteisöjen asemaa ja kasvattaa niiden julkista roolia. Uskontojen historiallinen kietoutuminen kulttuuriin arvoihin ja yhteiskunnan rakenteisiin voi kussakin kontekstissa tuoda niille omanlaisiaan ja yhteiskunnan muista toimijoista poikkeavia rooleja.

Uskonnon eriytymisteesin näkökulmasta kiinnostava on myös tulos, jonka mukaan yli puolet kyselyyn vastanneista piti kristillistä lähimmäisenrakkautta vähintään melko hyvin sopivana kansalaisjärjestöjen auttamista kuvaavana syynä ja kuudesosa myös yritysten auttamistoimintaan sopivana syynä. Yhtäältä siis kirkko asemoituu eriytymisteesin vastaisesti julkiseksi toimijaksi, toisaalta valtaosin uskontoneutraaleina pidettyihin kansalaisjärjestöihin ja jossain määrin myös yrityksiin kietoutuu kristillisiä ulottuvuuksia. Tulokset osoittavat, että yhteiskunnalliset sektorirajat ovat sumeita – eri sektorit eivät ole tarkkarajaisia, toisistaan irrallisia tai keskenään täysin erilaisia. Auttaminen

ja altruistinen motivaatio linkittyvät kulttuurisessa kontekstissamme vahvasti kristinuskoon, jolloin sekulaarien toimijoiden altruistinen toiminta tai toiminnan motivaatio linkittyy kristilliseen lähimmäisenrakkauteen. Kansalaisjärjestöistä toki moni on myös taustaltaan kristillinen, mikä saattaa osaltaan selittää tulosta.

Artikkelin piirtämä asennemaisemakuva on kiinnostava myös yhteiskunnallisesti. Kirkon rooli yhteiskunnallisen luottamuksen ja arvopohjan ylläpitäjänä voi hyvinvoinnin tuottamisen haasteiden keskellä olla juuri nyt suurempi ja ainutlaatuisempi kuin on toistaiseksi ymmärretty. On mielenkiintoinen kysymys, miten kirkko tämän annetun roolin käyttää. Missä määrin kirkon toiminta onnistuu vastaamaan kansalaisten toiveisiin kulttuuristen hyvinvointi-arvojen ylläpitämisestä tilanteessa, jossa nuo arvot tulevat haastetuiksi nimenomaan suhteessa ihmisten perusturvaan, julkisissa hyvinvointipalveluissa?

Henrietta Grönlund, dos.
henrietta.gronlund@helsinki.fi

Anne Birgitta Pessi, prof.
anne.b.pesti@helsinki.fi

KIRJALLISUUS

- Asad, Talal
2003 *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Beyer, Peter
1994 *Religion and Globalization*. London: Sage.
- Casanova, Jose
2007 ”Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective”. *Religion, Globalization and Culture*. Ed. P. Beyer & L. Beaman. Leiden: Brill, 101–120.
- 1994 *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Casey, John
2015 *The Nonprofit World: Civil Society and the Rise of the Nonprofit Sector*. Boulder, CO: Kumarian Press.
- Davie, Grace & Bäckström, Anders (ed.)
2010 *Welfare and Religion in the 21st Century Europe, Volume 1: Configuring the Connections*. Farnham: Ashgate.
- Dinham, Adam & Furbey, Robert & Lowndes, Vivien (ed.)
2009 *Faith in the Public Realm: Controversies, Policies and Practices*. Bristol: The Policy Press.
- Dobbelaere, Karel
1989 ”The Secularization of Society? Some Methodological Suggestions” *Secularization and Fundamentalism Reconsidered: Religion and the Political Order*, vol. 3. Ed. J. K. Hadden & A. Shulpe. New York: Paragon House, 27–44.
- Eisenstadt, Shmuel N.
2002 ”Multiple Modernities”. *Daedalus* 129:1, 1–29.
- Eronen, Anne & Hakkarainen, Tyyne & Londén, Pia & Nykyri, Päivi & Peltosalmi, Juha & Särkelä, Riikka
2013 *Sosiaalibarometri 2013: Ajankohtainen arvio hyvinvoinnista, palveluista sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä*. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Esping-Andersen, Gøsta
1990 *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Ganjour, Olga & Widmer, Eric D.
2016 ”Patterns of Family Salience and Welfare State Regimes: Sociability Practices and Support Norms in a Comparative Perspective”. *European Societies* 18:3, 201–220.

47 Willaime 2006.

48 Kulttuurisista arvoista esim. Schwartz 1999.

49 Esim. Niemelä 2015.

50 Esimerkiksi progressiivinen spiritualiteetti, ks. Lynch 2007.

- Grahn-Laasonen, Sanni
2013 Tulevaisuus on uteliaiden. https://issuu.com/sannigrahn-laasonen/docs/tulevaisuus_on_uteliaiden_sanni_gra (18.12.2016).
- Grönlund, Henrietta
2016 "Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested Roles of Philanthropy and Voluntary Participation in Finland Today". Esitelmä "Holy Money" -symposiumissa, järjestäjinä Helsingin yliopiston tutkijakollegium ja Helsingin yliopiston teologien tiedekunta. 16.9.2016.
2012 *Volunteerism as a Mirror of Individuals and Society: Reflections from Young Adults in Finland*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Grönlund, Henrietta & Falk, Hanna
2016 "Kolmas sektori ja yksinäisyyden vähentäminen." *Suomalaisten yksinäisyys*. Toim. J. Saari. Helsinki: Gaudeamus.
- Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki
2006 "Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina". *Yhteiskuntapolitiikka* 71:2, 134–145.
2005 "Diakonian resurssit ja alueellinen tarve: Panoste taanko diakoniaan kunnan huono-osaisuuden mukaan?" *Diakonian tutkimus* 2, 98–115.
- Grönlund, Henrietta & Pessi, Anne Birgitta
2015 "Giving in Finland: The Multidimensional Role of Giving in a Context of a Changing Welfare Model". *The Palgrave Research Companion to Global Philanthropy*. Ed. P. Wiepking & F. Handy. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 155–169.
- Haastettu kirkko
2012 *Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Hallamaa, Jaana (toim.)
1999 *Rahan teologia ja Euroopan kirkot: Lopunajan sosiaali-
lietiikka*. Jyväskylä: Atena.
- Heelas, Paul & Woodhead, Linda & Seel, Benjamin & Szerszynski, Bronislaw & Tusting, Karin
2005 *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Malden, MA: Blackwell.
- Hervieu-Léger, Danièle
2000 *Religion as a Chain of Memory*. Translated by S. Lee. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Lämsä, Heidi
2015 "Ilman vapaaehtoisia Suomen valtio olisi pulassa turvapaikanhakijoiden vastaanotossa – mukaan haastetaan jo työttömiä, korvauksella tai ilman". *Helsingin Sanomat* <http://www.hs.fi/kotimaa/a1443586850544> (20.9.2015).
- Juntunen, Elna & Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki
2006 *Viimeisellä luukulla: Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta*. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kalberg, Stephen
2014 *Searching for the Spirit of American Democracy: Max Weber's Analysis of a Unique Political Culture, Past, Present, and Future*. London: Routledge.
- Kallunki, Valdemar & Pesonen, Heikki & Yeung, Anne Birgitta
2006 "Kirkon paikka paikkaajana? Diakonian kuntayhteistyö kirkon aseman osoittajana". *Teologinen Aikakauskirja* 111, 449–467.
- Lynch, Gordon
2007 *The New Spirituality: An Introduction to Progressive Belief in the Twenty-first Century*. London: Tauris.
- Markkola, Pirjo & Naumann, Ingela K.
2014 "Lutheranism and the Nordic Welfare States in Comparison". *Journal of Church and State* 56:1, 1–12.
- Middlemiss Lé Mon, Martha
2009 *The In-Between Church: A Study of the Church of England's Role in Society through the Prism of Welfare*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Muuri, Anu & Manderbacka, Kristiina
2010 "Hyvinvointivaltion kannatusperusta". *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Toim. M. Vaarama & P. Moisio & S. Karvonen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 278–286.
- Nelson, Robert
2016 "Economics and Religion, What Is The Relationship? Including a Case Study of Nordic Social Democracy". Esitelmä "Holy Money" -symposiumissa, järjestäjinä Helsingin yliopiston tutkijakollegium ja Helsingin yliopiston teologien tiedekunta. 16.9.2016.
- Niemelä, Kati
2015 "'No Longer Believing in Belonging': A Longitudinal Study of Finnish Generation Y from Confirmation Experience to Church-leaving". *Social Compass* 62:2, 172–186.
- Pessi, Anne Birgitta
2008 "Religion and Social Problems: Individual and Institutional Responses". *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford: Oxford University Press, 941–961.

- Pessi, Anne Birgitta & Angell, Olav H. & Petterson, Per
2009 Nordic Majority Churches as Agents in Welfare State: Critical Voices and/or Complementary Providers? *Temenos: Nordic Journal of Comparative Religion* 45(2), 207–234.
- Pessi, Anne Birgitta & Grönlund, Henrietta
2012 "Place of the Church: Public Sector or Civil Society? Welfare Provision of the Evangelical-Lutheran Church of Finland". *Journal of Church and State* 54:3, 353–374.
- Pessi, Anne Birgitta & Helander, Eila & Grönlund, Henrietta
2012 "Finland: Overview of the National Situation". *Welfare and Values in Europe: Transitions related to Religion, Minorities and Gender. Northern Europe: Sweden, Norway, Finland, England. Volume 1. National Overviews and Case Study Reports*. Ed. N. Edgardh & A. Bäckström, A. Studies in Religion and Society 5. Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis, 158–182.
- Raunio, Antti
2007 *Järke, usko ja lähimmäisen hyvä: Tutkimus luterilaisen etiikan ja diakonian teologisista perusteista*. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Saari, Juho & Pessi, Anne Birgitta
2011 "Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa". *Hyvien ihmisten maa: Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Toim. A. B. Pessi & J. Saari. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 15–41.
- Salamon, Lester M. & Anheier, Helmut K.
1998 "Social Origins of Civil Society: Explaining the Non-profit Sector Cross-Nationally". *Voluntas* 9, 213–248.
- Schwartz, Shalom H.
1999 "A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work". *Applied Psychology: An International Review* 48:1, 23–47.
- Sørensen, Øystein & Stråth, Bo
1997 "Introduction: The Cultural Construction of Norden". *The Cultural Construction of Norden*. Ed. Ø. Sørensen & B. Stråth. Oslo: Scandinavian University Press, 1–24.
- SOSTE
2012 *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin rakentajina*. http://www.soste.fi/media/pdf/julkaisut/jarjestot_hyvinvoinnin_rakentajina2012.pdf (27.10.2013).
- Trägårdh, Lars
2010 "Rethinking the Nordic Welfare State through a Neo-Hegelian Theory of State and Civil Society". *Journal of Political Ideologies* 15:3, 227–239.
- Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu
2014 *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Valliluoto, Sari
2014 *Vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksista ja esteistä*. Helsinki: Kilpailu- ja kuluttajavirasto. <http://www.kkv.fi/globalassets/kkv-suomi/julkaisut/selvitykset/2014/kkv-selvityksia-4-2014-vapaaehtoistoiminta.pdf> (10.12.2015).
- Willaime, Jean-Paul
2006 "Religion in Ultramodernity". *Theorising Religion: Classical and Contemporary Debates*. Ed. J. A. Beckford & J. Wallis Aldershot: Ashgate, 77–89.